

Тетяна Шостачук,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва та дизайну,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4542-2835>

РОЗВИТОК ПОЛЬСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ЗМІН ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ (1989–2000 РР.)

У статті представлено теоретичний аналіз періоду «концептуалізації й фундаменталізації» польської педагогіки культури (1989–2000 рр.). Дослідження спрямовано на виявлення механізмів реституції гуманістичної традиції в умовах демократичного перелому, деідеологізації освіти та пошуку нових аксіологічних орієнтирів у межах європейського освітнього простору. Для досягнення мети було використано комплекс взаємодоповнювальних методів: історико-педагогічний аналіз (для простеження еволюції концепцій польських авторів), компаративний метод (для зіставлення ідеологічно-закритої та теоретично-відкритої моделей педагогіки (за С. Волошином)), герменевтичний метод (для інтерпретації наукових праць Я. Гайди та Б. Суходольського в контексті соціокультурного перелому) і системний підхід, який дозволив розглянути педагогіку культури як цілісну систему обов'язків і цінностей, що забезпечують духовну ідентичність людини. Вперше системно проаналізовано роль Люблінської школи Я. Гайди в подоланні кризи легітимізації педагогічної науки. Обґрунтовано статус педагогіки культури як «навігатора» в умовах «глобального села», що дозволяє гармонізувати технічний прогрес із духовним саморозвитком особистості. Встановлено, що злам 1989 року спричинив епістемологічний розрив, який вимагав відмови від соціалістичної доктрини на користь методологічного плюралізму. С. Волошин обґрунтував перехід до «відкритої» педагогіки, а Б. Суходольський визначив ситуацію як «втрату стабільної точки опори», що зумовило радикальну реконструкцію виховання. Доведено, що інтеграція Польщі до європейського простору актуалізувала звернення до «абсолютних цінностей» та «трагічного гуманізму» (І. Войнар) як засобів захисту людини від цивілізаційного обміління. Педагогіка культури на межі тисячоліть трансформувалася в самостійну галузь, яка через залучення до культурної спадщини забезпечує формування активного реципієнта, здатного до творчої реалізації в умовах постмодерної невизначеності.

Ключові слова: педагогіка культури, системна трансформація, європейська інтеграція, аксіологія, відкрита педагогіка, ідентичність, культурні цінності, виховання.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми.

Події 1989 року стали переломним моментом для країн Центрально-Східної Європи, і передусім для Польщі, ознаменували радикальний перехід від тоталітарного минулого до демократичного устрою та державної незалежності. Цей злам ініціював комплексну трансформацію політичної, економічної та наукової сфер, що супроводжувалися глибокими змінами в соціальній свідомості. Процес реформування охопив не лише створення нових демократичних інституцій, а й фундаментальне переосмислення функцій традиційних освітніх установ. У контексті європейської інтеграції постала гостра потреба в адаптації польської педагогічної думки до нових соціокультурних реалій, що зумовило необхідність пошуку нової освітньої парадигми, здатної поєднати національну ідентичність із загальноєвропейськими гуманістичними цінностями.

Мета і завдання. Метою дослідження є комплексний аналіз третього етапу розвитку польської педагогіки культури (1989–2000 рр.) як періоду «концептуалізації й фундаменталізації». Цей етап характеризується

активізацією теоретичних пошуків та зміцнення методологічного базису дисципліни в умовах постсоціалістичної трансформації. Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання:** 1) розкрити зміст і засоби формування особистості через процес інтеріоризації культурних цінностей, обґрунтувавши цей підхід як гуманістичну альтернативу технократичним та прагматичним тенденціям у сучасній освіті; 2) дослідити науковий внесок професора Януша Гайди, чії праці забезпечили реституцію ідей класиків педагогіки культури та сприяли утвердженню статусу дисципліни як самостійної й актуальної галузі сучасної гуманістики; 3) обґрунтувати теоретико-методологічні засади, що забезпечили утвердження педагогіки культури як самостійної та актуальної галузі в системі сучасної гуманітаристики.

Методи дослідження. Для досягнення мети було використано комплекс взаємодоповнювальних методів: історико-педагогічний аналіз (для простеження еволюції концепцій польських авторів), компаративний метод (для зіставлення ідеологічно-закритої та теоре-

тично-відкритої моделі педагогіки (за С. Волоши-ним)), герменевтичний метод (для інтерпретації наукових праць Я. Гайди та Б. Суходольського в контексті соціокультурного перелому) та системний підхід, який дозволив розглянути педагогіку культури як цілісну систему обов'язків і цінностей, що забезпечують духовну ідентичність людини.

Систематична організація загальнонаціональних наукових конференцій та залучення провідних представників різних гуманітарних дисциплін стали потужним каталізатором інноваційних ідей у польській науці на межі століть. Спільний інтелектуальний доробок видатних постатей, як-от Богуслав Шліверський (Bogusław Marian Śliwerski), Стефан Волошин (Stefan Wołoszyn), Богдан Суходольський (Bogdan Suchodolski), Казімеж Южиста (Kazimierz Jurzysta), Тадеуш Левовіцький (Tadeusz Lewowicki), Стефан Волошин (Stefan Wołoszyn), Януш Гайда (Janusz Gajda), Юзеф Банька (Józef Marian Bańka), Тереза Хейніцька-Безвіньська (Teresa Hejnicka-Bezwińska), Роман Шульц (Roman Schulz), Ян Щепанський (Jan Józef Szczepański), склав цілісний теоретико-методологічний фундамент сучасної польської педагогічної та суспільно-гуманітарної думки.

Результати. Від початку системної трансформації 1989 року польська педагогіка культури вступає у фазу кардинальних змін, що докорінно переосмислюють її розвиток, ідентичність і статус наукової дисципліни. У контексті міркувань Б. Шліверського цей процес слід розглядати як повернення педагогічної думки до загальногуманітарної парадигми, де об'єктом дослідження стає людина як суб'єкт культури, а не об'єкт ідеологічного впливу (Śliwerski, 2023).

Трансформація статусу педагогіки культури відбувалася на тлі гострої кризи легітимізації колишньої панівної доктрини – «наукової соціалістичної педагогіки». Як зазначає Т. Хейніцька-Безвіньська, польська наука опинилася перед подвійним викликом: необхідністю подолання внутрішньої «кризи-перелому», спричиненої деконструкцією старих ідеологічних догм, і потребою пізнавального засвоєння євро-американського досвіду, який на той момент уже пройшов шлях постмодерної деконструкції (Hejnicka-Bezwińska, 2013).

Початковий етап адаптації західних концепцій характеризувався парадоксальною динамікою. З одного боку, відбувалася інтенсивна, але часто механічна асиміляція ідей ліберальної та постмодерної науки. З іншого – спостерігалася демонстративне заперечення всього інтелектуального доробку радянського періоду. Такий радикальний розрив із минулим нерідко призводив до ігнорування специфічних потреб польської соціальної реальності, створюючи певний вакуум між «імпортованою».

Важливий внесок у розв'язання проблеми ідентичності польської науки в перехідний період зробив професор С. Волошин. У своїй знаковій праці «Як розуміти автентичність педагогіки?» (Jak rozumieć tożsamość pedagogiki?, 1994) він здійснив фундаментальне розмежування між «теоретичною педагогікою»

(науковою рефлексією) та «ідеологічною педагогікою» (доктринальним вихованням). Згідно з концепцією С. Волошина, ідеологічна педагогіка за своєю суттю є «фундаментальною» та «закритою». Її визначальними рисами є монополія на істину (претензія на володіння єдиним вірним світоглядом), інструментальність (розгляд виховання виключно як засобу ідеологічного оброблення особистості) та директивність (нав'язування фіксованої системи цінностей, задекларованої зовнішніми інституціями (державними чи церковними), що унеможливує критичне мислення та суб'єктність вихованця (Wołoszyn, 1992).

На противагу ідеологічному монополізму, теоретична педагогіка, за Стефаном Волошином, характеризується «відкритістю» та методологічним плюралізмом. Вона покликана розпізнавати різноманітні раціональні підходи до виховання. Такий підхід забезпечує якісно нову підготовку вчителів, що базується не на зазубрюванні догм, а на залученні до вільного наукового дискурсу (Wołoszyn, 1992, с. 19).

Приймаючи цю диференціацію як вихідний пункт для дослідження педагогіки культури в умовах «великої культурної зміни», Стефан Волошин акцентує на ключовому питанні: на підставі якої системи цінностей має здійснюватися виховання в умовах наукового плюралізму та відкритості? Це питання визначило вектор подальших дискусій щодо аксіологічних засад польської освітньої моделі на межі тисячоліть (Wołoszyn, 1992, с. 19).

Аналіз висловлювань провідних представників польської інтелектуальної еліти кінця 1980-х – початку 1990-х років дозволяє реконструювати контекст самовизначення педагогіки культури. У період системної трансформації вона постала не просто як одна з багатьох субдисциплін, а як своєрідний майданчик для синтезу, де класичні гуманістичні ідеали зустрілися з викликами постмодерної свободи.

Найбільш влучну діагностику стану польської гуманістики після 1989 року запропонував Б. Суходольський. Патріарх польської педагогіки культури констатував глибоку кризу суспільної візії реальності як системи цінностей, наголошуючи, що педагогічна наука вперше втратила стабільну точку опори.

У ситуації, коли традиційні структури стабільності були підірвані, виховання постало перед викликом радикальної реконструкції. Йшлося не про косметичне оновлення програм, а про фундаментальну зміну самої логіки педагогічного процесу: від виховання як «формування за зразком» до виховання як «навігації в океані невизначеності». Цей виклик вимагав від педагогіки культури перетворення з «архіву цінностей» на активний інструмент допомоги особистості у створенні власної ідентичності в умовах ціннісного вакууму (Цит. за: Kuźnicka & Kuźnicki, 2011).

Коментуючи ці тези, І. Войнар зауважила: «У болючий спосіб відчувається факт, що втратив свою закономірність упорядкований світ педагогічних знань і основ педагогічного розвитку, фіксованої схеми освітньої практики. Гостро постала ситуація, в якій педагоги

й вихователі мусять покинути затишок школи й подивитися в обличчя ворожій демографічній, політичній і суспільній реальності. Таким чином, вони повинні займатися тим, чим ніколи доти не займалися» (Wojnar, 2017).

Широку панораму досягнень та перспектив розвитку педагогіки культури представив доктор К. Южиста, декан Люблінської Вищої Школи в м. Риках. На його думку, ця течія педагогічної думки, попри початкові труднощі в адаптації до культурних і цивілізаційних змін, які відбуваються в Республіці Польща, заслуговує на статус субдисципліни гуманітарних наук. Автор вбачає у педагогіці культури надійну теоретичну базу для побудови нової системи освіти, закликаючи до творчого використання спадщини, започаткованої понад століття тому (Jurzysta, 2017).

Виступаючи на Першому Педагогічному З'їзді Польського Педагогічного Товариства (I Zjazdu Pedagogicznego Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego), що проходив під гаслом «Еволюція ідентичності педагогіки» (Ewolucja tożsamości pedagogiki) 10–12 лютого 1993 року в Академії Національного Захисту в Рембертуве (Варшава) (нині Академія Військового мистецтва), К. Южиста висловив радикальну тезу про те, що «Польська педагогіка настільки відстає в порівнянні зі світовою, що її практично слід творити заново» (Jurzysta, 2017, с. 11–32). Це актуалізувало необхідність глибокого переосмислення історичного досвіду як фундаменту для майбутніх реформ.

Важливим етапом у подоланні кризи стали вибори до Комітету Педагогічних Наук Польської Академії Наук (KNP PAN) у 1993 році. Під керівництвом нового голови, професора Т. Левовіцького, Комітет ініціював масштабну діагностику стану та перспектив розвитку педагогіки. Діагностику загальної педагогіки представив Роман Шульц у публікації «Загальна педагогіка в Польщі. Статус, досягнення, актуальний стан, завдання розвитку» (Pedagogika ogólna w Polsce. Status, dokonania, stan aktualny, zadania rozwojowe, 1995) (Schulz, 1995, с. 28).

Період системної трансформації в Польщі супроводжувався не лише концептуальними пошуками, а й гострою критикою класичних здобутків. Як зазначає К. Южиста, на загальнопольській конференції 17–18 листопада 1992 року, присвяченій гуманітарним наукам, організованій в Яхрэнце (під Варшавою), яка відбулася вже після смерті Б. Суходольського, прозвучало чимало критичних голосів з боку учнів та вихованців професора. Автор із гіркою констатує дефіцит культури наукової дискусії та тісний зв'язок педагогіки з політичною кон'юнктурою, резюмуючи стан тогочасної еліти формулою: «освічені, але не виховані» (Jurzysta, 2017).

На наукових конференціях, симпозіумах та на підготовчих зустрічах представники педагогічних наук й освітньої практики вимагали належної для ХХІ століття освіти та виховання дітей і молоді. Однією з таких ініціатив була організація декількох наукових конференцій, присвячених педагогіці культури Польською

Академією Наук під керівництвом спочатку Б. Суходольського, а пізніше І. Войнар та деяких академічних центрів, у тому числі Університетом Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (UMCS), з ініціативи професора Я. Гайди.

Ключовою постаттю у відродженні польської педагогіки культури на межі століть став професор Я. Гайда. Як представник варшавської наукової школи, він творчо розвинув ідеї своїх учителів, акцентувавши на освітньому аспекті мистецтва та засобів масової інформації.

У своїх працях Я. Гайда обґрунтував тезу про те, що педагогіка культури за своєю суттю є педагогікою цінностей. На думку Я. Гайди, «складна сучасність з її непрозорою реальністю, сповненою неоднозначності та багаторазових численних загроз, спричинених глибокою кризою цивілізації та спробами подолання цієї ситуації, сприяє поверненню до ідеї педагогіки культури й вимагає водночас критичної оцінки її історичного доробку та сучасної інтерпретації філософсько-методологічних заснувань» (Gajda, 2021).

Важливим етапом фундаменталізації дисципліни стало видання колективної монографії «Педагогіка культури. Історичні досягнення, сучасні суперечки навколо культурної освіти, перспективи розвитку» (Pedagogika kultury. Historyczne osiągnięcia, współczesne kontrowersje wokół edukacji kulturalnej, perspektywę rozwoju, 1998), за науковою редакцією Я. Гайди. Ця праця, що побачила світ у видавництві Університету Марії Кюрі-Склодовської (UMCS) у Любліні фактично ввійшла до канону сучасної польської педагогічної літератури.

Перша конференція, організована в рамках співпраці кафедри Теорії Поширення Культури Інституту педагогіки, факультетом педагогіки та психології Університету Марії Кюрі-Склодовської та кафедрою дидактики Вищої Офіцерської Школи Повітряних Сил, відбулася 5–6 грудня 1995 року в Дембліні під гаслом «Про повернення до педагогіки культури» (O powrót do pedagogiki kultury). У матеріалах конференції викристалізувалися дві ключові позиції (С. Волошина та І. Войнар), що визначили життєздатність педагогіки культури.

У своїй праці «Педагогіка культури не потребує реституції – є живою» (Pedagogika kultury nie wymaga restytucji – jest żywa) С. Волошин виступив проти ідеї штучного «відновлення» дисципліни. На його переконання, педагогіка культури ніколи не зникла з наукового простору. Вона «є живою, – писав учений, – бо вагомим значенням мають наукові досягнення наших класиків педагогіки культури. Є живою у своєму сучасному продовженні у вигляді культурної освіти. Вона жива, тому, що досі важливими та науково корисними є основні категорії та концептуальні відмінності, на які спирається педагогіка культури та сучасна гуманістична філософія виховання» (Цит. за Moskalik, 1998).

Стаття «Тривала присутність педагогіки культури» (Trwała obecność pedagogiki kultury, 1998) І. Войнар стала програмним документом, в якому авторка сис-

темагизувала сутність педагогіки культури як цілісного об'єкта, що поєднує глибокі теоретичні розвідки з конкретикою практичної діяльності. І. Войнар наголосила на тому, що педагогіка культури є не просто історичним етапом, а невід'ємною складовою частиною сучасної освітньої системи. У цій статті І. Войнар звертається до творців польської педагогіки культури. Вона зазначає, що фундатори цього напрямку – Б. Наврочинський, Б. Суходольський – сформували свій науковий світогляд під впливом провідних представників німецької філософської традиції, що забезпечило польській педагогіці культури глибокий методологічний фундамент. Особливу увагу авторка приділяє праці Б. Суходольського «Соціалізація культури» (1937), в якій вперше репрезентовано інноваційну для того часу візію культурного простору. Учений обґрунтував ідею цілісності науки, техніки та мистецтва як триєдиної структури «світу людини». На думку І. Войнар, Б. Суходольський переконливо довів, що ці сфери не є ізольованими: вони рівною мірою «належать людям, виражають людей і творять людей, отже, вони повинні становити основу сучасного виховання – виховання наукою, технікою та мистецтвом» (Wojnar, 2017).

Центральною тезою концепції, яку акцентує І. Войнар, є діалектичний зв'язок особистості та культури: творча, мислєздатна та чутлива людина постає водночас творцем культури й одночасно її продуктом (творінням)» (Wojnar, 2017, s. 22–23).

Аналіз наукового доробку польських дослідників свідчить, що в повоєнний період педагогіка культури тривалий час не отримувала належного офіційного визнання. Питання про її місце в сучасній освітній системі набуло особливої гостроти на зламі тисячоліть. Програмна стаття Я. Гайди з красномовною назвою «Педагогіка культури – оптимальний шанс порятунку гуманістичних цінностей, що опинилися під загрозою» (*Pedagogika kultury – optymalną szansą ratowania zagrożonych wartości humanistycznych*, 1996) пропонує розглядати цю течію як стратегічну відповідь на виклики сучасності. Автор обґрунтовує актуальність педагогіки культури, апелюючи до наукових досягнень Б. Суходольського та вказує на сучасні можливості розвитку педагогіки культури як напрямку педагогічної думки (Gajda, 2021, s. 150–151).

Друга конференція «Педагогіка культури – новини й перспективи» (*Pedagogika kultury – nowości i perspektywy*), організована UMCS, відбулася в Любліні 26–27 червня 1997 року в співпраці з Осередком «Брама Гродська – Театр NN». Цей форум став платформою для глибокого критичного аналізу здобутків та стратегічного планування майбутнього дисципліни.

Зазначені конференції стали першими за кілька десятиліть науковими дискусіями такого масштабу, що повернули педагогіку культури в центр академічного дискурсу Польщі. Головним натхненником цього процесу виступив завідувач кафедри Теорії Поширення Культури (*Teorii Urowszechniania Kultury*) Університету Марії Кюрі-Склодовської, професор Я. Гайда. У своїй діяльності він виявив незмінну інтелектуальну вірність традиціям

польської школи (Б. Наврочинського, Б. Суходольського), адаптуючи їх до нових соціокультурних умов.

Підсумком цих інтелектуальних зусиль стало фундаментальне видання «Педагогіка культури. Історичні досягнення, сучасні суперечки навколо культурної освіти, перспективи розвитку» (1998), що об'єднало розвідки провідних польських освітян, культурологів та філософів, заклавши надійний теоретичний фундамент для сучасної культурної освіти.

Узагальнюючи результати люблінських форумів, Я. Гайда сформулював чотири ключові тези, що визначають ідентичність педагогіки культури у XXI столітті: теза про класичну спадщину (попри методологічну неоднорідність, наукове співтовариство одноставно визнає авторитет класиків, які вбачали в діалозі особистості з творами культури головний ресурс духовного самотворення); теза про методологічну самобутність (педагогіка культури твердо спирається на гуманістичну методологію (за В. Ділтеєм), яка через категорію «розуміння» протиставляється вузькому психологізму і педагогічному соціологізму, а також позитивістській моделі пізнання. Це заклало фундамент для сучасної педагогічної герменевтики та якісних методів дослідження); теза про концептуальну спадкоємність: ідеї педагогіки культури знаходять своє органічне продовження в персоналізмі, гуманістичній педагогіці, а також у нових субдисциплінах – педагогіка творчості, педагогіка цінності та педагогіка дозвілля (розваг) і теза про глобальні перспективи та виклики (Я. Гайда вказує на амбівалентність сучасного світу. З одного боку, спостерігаються позитивні тенденції (культура миру, солідарність, толерантність, екуменізм, процеси інтеграції та соціально-філософські рухи, наприклад, «Зелені», «Нова Ера» (New Age). З іншого – людство постає перед глобальними загрозами, як-от парниковий ефект і зміни клімату, збройні локальні конфлікти, демографічний вибух, зростання фанатизму, агресії, насильства, та цивілізаційним розривом між технічним прогресом і рівнем духовності) (Gajda, 1998).

Також Я. Гайда піднімає питання про термінологічне оновлення дисципліни. На його думку, нерозв'язаною залишається проблема «чи в умовах цих ускладнень, суперечностей, надій і загроз, а також еволюції культури, що вимагає нових освітніх завдань, не є більш доцільним використовувати термін «непедагогіка культури» для відокремлення історичної течії від її сучасного та майбутнього розвитку, враховуючи реалії дійсності» (Gajda, 1998).

На подальших етапах розвитку дисципліни наукові симпозиуми зосередилися на розв'язанні низки концептуальних суперечностей. Ключовим питанням стала суб'єктивність інтерпретацій: чому взаємозв'язок культури та педагогіки часто трактується кризь призму індивідуальних позицій авторів, створюючи розрив між християнськими та світськими, модерністськими та постмодерністськими підходами. Окрему увагу дослідники приділили діалогу між поколіннями, вбачаючи у творчій дискусії між досвідченими вченими та молодими науковцями єдиний шлях до подолання методологічного консерватизму.

Попри значний теоретичний доробок, актуальною залишається проблема впливу теорії на освітню практику, тобто існування педагогіки культури в системі освіти тощо. Практичний аспект цього питання в літературі обговорюється дуже епізодично, тому що емпіричні дослідження в цій галузі не проводяться.

Важливою віхою в розбудові педагогіки культури стала загальнонаціональна конференція в Пулавах (18–20 вересня 2000 р.) «Про новий гуманізм в освіті» (O nowy humanizm w edukacji), яка стала своєрідним продовженням попередніх двох конференцій, присвячених педагогіці культури. Я. Гайда запропонував модель «нового гуманізму», яка передбачає прагматичний синтез: гармонійне поєднання в освіті універсальних цінностей («бути») та утилітарно-споживчих («мати»); гармонії високої культури та культури популярної, а також формування особистості, яка є водночас і вразливою, і конкурентоспроможною на ринку праці» (Gajda, 14, s. 301).

Пошук відповідей на явища сучасної кризи пропонує професор Ю. Банька (Józef Marian Bańka, 1934–2019) у своїй концепції «еутифроніки». Термін, що поєднує грецьке «euthyphron» (простий, безпосередній) та «techne» (техніка) позначає концентрацію інтелектуальних зусиль, спрямованих на аналіз наслідків технологічного прогресу. Ю. Банька робить акцент на деструктивному впливі техногенної цивілізації на психіку людини, екосистему та загальну якість життя. Його концепція висвітлює небезпеку маргіналізації основоположних цінностей: здатності до емпатії, гідності, солідарності, толерантності та довіри. На його думку, людина перебуває під загрозою «одностороннього захоплення» науково-технічною революцією, що нівелює духовне «бути» (Цит. за: Okraska, 2000).

У цьому контексті педагогіка культури постає як інструмент визволення особистості від «цивілізації пластику» та бездумного споживацтва. Нове трактування пайдеї має не лише формувати інтелект, а й повертати людині її суб'єктність, захищаючи від інтелектуального та емоційного «обміління» (Цит. за: Okraska, 2000).

Дискусія. Інтерпретація отриманих результатів дослідження трансформації польської педагогіки культури в період 1989–2000-х років дозволяє стверджувати, що цей етап був періодом відновлення втрачених традицій та глибокою концептуальною перебудовою всієї гуманітарної парадигми. Порівнюючи результати нашого аналізу з напрацюваннями вітчизняних учених (В. Андрущенко, С. Черепанова), можна помітити спільні тенденції у висвітленні переходу від радянської ідеологізації до гуманістичного антропоцентризму (Андрущенко, 2014). Зокрема, С. Черепанова, аналізуючи філософію освіти в контексті культури, солідаризується з ідеями Я. Гайди та Б. Суходольського щодо необхідності формування «людини культури» як альтернативи «людині споживання» (Черепанова, 2017). Однак українські дослідники більше акцентують на національно-патріотичному складникові, тоді як польські автори (С. Волошин) у цей період зосереджувалися на «відкритості» та європейському універсалізмі. У контек-

сті зарубіжних досліджень (зокрема, німецької школи Geisteswissenschaftliche Pädagogik, ідеї якої розвивали В. Ділтей та Г. Ноль) результати польської трансформації демонструють унікальний приклад «реституції без копіювання». Якщо німецька педагогіка культури пройшла шлях плавної еволюції, то польська, згідно з тезами Б. Шліверського, здійснила радикальний стрибок – від «закритої» ідеологічної моделі до «плюралістичної» наукової рефлексії.

Наукова цінність дослідження полягає в доведенні того, що польська модель «нового гуманізму» (Я. Гайда) успішно поєднала прагматичні вимоги ринку праці з етичними категоріями «бути». Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання польського досвіду «відкритої педагогіки» для реформування сучасної української вищої освіти в умовах євроінтеграції. Концепція «еутифроніки» Ю. Баньки є надзвичайно актуальною для розроблення стратегій захисту особистості від цифрової дегуманізації в умовах сучасної медіакультури.

Отримані результати підтверджують, що період «концептуалізації й фундаменталізації» став вирішальним для збереження гуманістичного ядра польської освіти в умовах системного зламу. Дискусія навколо ідей Я. Гайди та С. Волошина доводить, що перехід до «відкритої» педагогіки був не лише політичною вимогою, а й глибокою епістемологічною потребою в самовизначенні дисципліни. Це дозволяє стверджувати, що реституція педагогіки культури на межі тисячоліть створила надійний аксіологічний бар'єр проти дегуманізації та технократизації виховного простору в епоху глобалізації.

Висновки. На основі проведеного комплексного аналізу розвитку польської педагогіки культури у 1989–2000-х роках доведено, що процес інтеріоризації культурних цінностей у польській думці цього періоду став дієвою гуманістичною альтернативою технократизму. Особистість почала розглядатися не як об'єкт ідеологічного впливу, а як суб'єкт самотворення, що реалізується через діалог із мистецтвом та наукою. Визначено, що професор Я. Гайда став ключовою постаттю реституції дисципліни, зумівши синтезувати класичну спадщину (Б. Суходольського, Б. Наврочинського) із викликами постмодерну. Його ініціативи (конференції в Дембліні та Любліні) перетворили педагогіку культури з «архіву ідей» на життєздатну стратегію порятунку гуманістичних цінностей. Обґрунтовано, що утвердження педагогіки культури як самостійної галузі відбулося завдяки переходу до методологічного плюралізму та герменевтичного підходу. Розмежування між «ідеологічною» та «теоретичною» педагогікою (за С. Волошином) дозволило польській науці вийти з кризового стану та інтегруватися в загальноєвропейський інтелектуальний дискурс.

Подальшого вивчення потребує питання імплементації теоретичних моделей педагогіки культури в сучасну цифрову освіту, а також порівняльний аналіз польського та українського досвіду подолання освітнього консерватизму в умовах глобалізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Поняття культури: філософський дискурс на рубежі століть. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 33. С. 5–9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_2

2. Черепанова С. Мистецтво в системі філософії освіти. Ч. 1. *Філософія освіти*. 2017. № 1. С. 280–295. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2017_1_17

3. Гайда Я. Професійна підготовка animatorів і менеджерів культури. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О.А. Дубасенюк, В.А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 293–307. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/18214/1/%D0%93%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%20%D0%AF.pdf> (дата звернення: 12.02.2026).

4. Gajda J. (red.). *Pedagogika kultury: historyczne osiągnięcia, współczesne kontrowersje wokół edukacji kulturalnej, perspektywy rozwoju*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 1998. s. 395. URL: <https://katalog.fides.org.pl/bib/395571>

5. Gajda J. *Pedagogika kultury i jej rozwój u progu trzeciej dekady XXI wieku. Studia z teorii wychowania*. Tom XII, 2021. NR 1(34) DOI: <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.8460>

6. Hejnicka-Bezwińska T. Tożsamość pedagogiki w warunkach „wielkiej zmiany kulturowej”. *Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Rocznik Pedagogiczny*. 2013. Nr 36. P. 37. URL: <https://bibliotekanauki.pl/articles/433769> (дата звернення: 20.01.2026).

7. Jurzysta K. *Pedagogika kultury w systemie współczesnej edukacji. Journal of Modern Science*. 2017. № 4. Vol. 35. P. 11–32. <https://doi.org/10.13166/jms/84814>.

8. Kuźnicka B., Kuźnicki L. Bogdan Suchodolski – inicjator i redaktor wydawnictwa „Historia nauki polskiej”. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*. 2011. Tom R. 56. Nr. 3/4. P. 7–22. URL: <https://yadda.icm.edu.pl/baztech/element/bwmeta1.element.baztech-b000967c-f24b-4680-9998-0f1f70099a6d> (дата звернення: 28.01.2026).

9. Moskalik U. Stefan Wołoszyn, Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym, wyd. II poszerzone, Dom Wydawniczy Strzelec, Kielce, 1998. 282. URL: <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bhw/article/view/17347> (дата звернення: 12.02.2026).

10. Okraska R. "Homo Eutyfronicus" – Józefa Bańki koncepcja człowieka ery technologicznej. *Dzikie Życie*. 2000, Nr 7-8/73-74. URL: <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2000/sierpien-2000/homo-eutyfronicus-jozefa-banki-koncepcja-czlowieka-ery-technologicznej> (дата звернення: 28.01.2026).

11. Schulz R. *Pedagogika ogólna w Polsce. Status, dokonania, stan aktualny, zadania rozwojowe. „Rocznik Pedagogiczny”*. 1995. Nr 18. P. 28. URL: <https://kwartalnikipedagogiczny.pl/article/98266/pl> (дата звернення: 12.02.2026).

12. Śliwerski B. *Conservative Pedagogy and Contemporary Polish Pedagogical Thought*. M. Robson, Trans. *Polska Myśl Pedagogiczna*. 2023. Numer 9/1 *Pedagogika konserwatywna*. P. 39–59. <https://doi.org/10.4467/24504564PMP.23.002.18231>.

13. Wojnar I. *Zakład Teorii Wychowania Estetycznego na Uniwersytecie Warszawskim 1967–2007*. Nadzaje –

spełnienia – porażki. *Kwartalnik pedagogiczny*. Rok LXII: 2017. Numer 4 (246). P. 17–41. URL: https://www.wuw.pl/data/include/cms/Kwartalnik_Pedagogiczny_4_2017.pdf (дата звернення: 12.02.2026).

14. Wołoszyn S. *Jak rozumieć tożsamość pedagogiki? Kwartalnik pedagogiczny*. Warszawa 1992. P. 19–21. URL: <https://bibliografia.icm.edu.pl/g2/main.pl?mod=p&id=110098&a=1&s=15475&imie=Stefan&nazwisko=Wo%3Boszyn&lim=25&ord=1> (дата звернення: 12.02.2026).

REFERENSES

1. Andrushchenko, V. (2014). Poniattia kultury: filosofskyi dyskurs na rubezhi stolit. [The concept of culture: philosophical discourse at the turn of the century]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny*, 33, 5–9. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vird_2014_33_2 [in Ukrainian].

2. Cherepanova, S. (2017). Mystetstvo v systemi filosofii osvity. [Art in the System of Educational Philosophy]. *Filosofia osvity*, 1, 280–295. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhilEdu_2017_1_17 [in Ukrainian].

3. Haida, Ya. (2014). Profesiina pidhotovka animatoriv i menedzheriv kultury. [Professional training of animators and cultural managers]. *Innovatsiini pidkhody do vykhovannia studentskoi molodi u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*, 293–307. Retrieved from <https://eprints.zu.edu.ua/18214/1/%D0%93%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B0%20%D0%AF.pdf> [in Ukrainian].

4. Gajda, J. (Ed.). (1998). *Pedagogika kultury: historyczne osiągnięcia, współczesne kontrowersje wokół edukacji kulturalnej, perspektywy rozwoju* [Pedagogy of culture: historical achievements, contemporary controversies over cultural education, perspectives of development]. Lublin: Wydawnictwo UMCS. 395. Retrieved from <https://katalog.fides.org.pl/bib/395571> [in Polish].

5. Gajda, J. (2021). *Pedagogika kultury i jej rozwój u progu trzeciej dekady XXI wieku*. [Pedagogy of Culture and its evolution at the threshold of the third decade of the 21st century]. *Studia z teorii wychowania*. XII, 1(34). <https://doi.org/10.5604/01.3001.0014.8460> [in Polish].

6. Hejnicka-Bezwińska, T. (2013). Tożsamość pedagogiki w warunkach “wielkiej zmiany kulturowej” [The identity of pedagogy in terms of “great cultural change”]. *Rocznik Pedagogiczny*, 36, 31–48. Retrieved from <https://bibliotekanauki.pl/articles/433769> [in Polish].

7. Jurzysta, K. (2017). *Pedagogika kultury w systemie współczesnej edukacji* [Pedagogy of culture in the system of contemporary education]. *Journal of Modern Science*, 35(4), 11–32. <https://doi.org/10.13166/jms/84814> [in Polish].

8. Kuźnicka, B., & Kuźnicki, L. (2011). Bogdan Suchodolski – inicjator i redaktor wydawnictwa „Historia nauki polskiej” [Bogdan Suchodolski – initiator and editor of the publishing house “History of Polish Science”]. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*, 56(3/4), 7–22 [in Polish].

9. Moskalik, U. (1998). *Stefan Wołoszyn, Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*. [Stefan Wołoszyn, Educational Sciences in Poland in the 20th Century: An Attempt at a Synthetic Outline Against a Universal Background]. Dom Wydawniczy Strzelec, Kielce. 282 Retrieved from <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bhw/article/view/17347> [in Polish].

10. Okraska, R. (2000). “Homo Eutyfronicus” – Józefa Bańki koncepcja człowieka ery technologicznej. *Dzikie Życie*. Nr 7-8/73-74. Retrieved from <https://dzikiezycie.pl/archiwum/2000/sierpien-2000/homo-eutyfronicus-jozefa-banki-koncepcja-czlowieka-ery-technologicznej> [in Polish].

11. Schulz, R. (1995). Pedagogika ogólna w Polsce. Status, dokonania, stan aktualny, zadania rozwojowe [General pedagogy in Poland. Status, achievements, current state, development tasks]. *Rocznik Pedagogiczny*, 18. Retrieved from <https://kwartalnikpedagogiczny.pl/article/98266/pl> [in Polish].

12. Śliwerski, B. (2023). Conservative Pedagogy and Contemporary Polish Pedagogical Thought. M. Robson, Trans. *Polska Myśl Pedagogiczna*, IX, 9/1. 39–59. <https://doi.org/10.4467/24504564PMP.23.002.18231> [in English].

13. Wojnar, I. (2017). Zakład Teorii Wychowania Estetycznego na Uniwersytecie Warszawskim 1967–2007. [De-

partment of Aesthetic Education Theory at the University of Warsaw 1967–2007]. *Nadzieje – spełnienia – porażki. Kwartalnik pedagogiczny*. LXII, 4 (246). 17–41. Retrieved from https://www.wuw.pl/data/include/cms/Kwartalnik_Pedagogiczny_4_2017.pdf [in Polish].

14. Wołoszyn, S. (1992). Jak rozumieć tożsamość pedagogiki? [How to understand the identity of pedagogy?]. *Kwartalnik pedagogiczny*. Warszawa. 19–21. Retrieved from <https://bibliografia.icm.edu.pl/g2/main.pl?mod=p&id=110098&a=1&s=15475&imie=Stefan&nazwisko=Wo%B3oszyn&lim=25&ord=1> [in Polish].

Tetiana Shostachuk,

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Fine Arts and Design,
Zhytomyr Ivan Franko State University,
40, Velyka Berdychivska Str., 40, Zhytomyr, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4542-2835>*

DEVELOPMENT OF POLISH CULTURAL PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF SOCIO-CULTURAL CHANGES AND EUROPEAN INTEGRATION (1989–2000S)

The purpose of the work is the theoretical analysis of the period of “conceptualization and fundamentalization” of Polish cultural pedagogy (1989–2000s). The study aims to identify the mechanisms for the restitution of the humanistic tradition in the conditions of the democratic transition, the de-ideologization of education, and the search for new axiological landmarks within the European educational space. To achieve this goal, a complex of complementary methods was utilized: historical-pedagogical analysis (to trace the evolution of the concepts of Polish authors), the comparative method (to contrast the ideologically “closed” and theoretically “open” models of pedagogy according to S. Wołoszyn), the hermeneutic method (to interpret the scientific works of J. Gajda and B. Suchodolski in the context of the socio-cultural breakthrough), and the systems approach, which allowed for the examination of cultural pedagogy as a holistic system of duties and values that ensure an individual’s spiritual identity. For the first time, the role of the Lublin school of J. Gajda in overcoming the crisis of legitimacy in pedagogical science has been systematically analyzed. The status of cultural pedagogy as a “navigator” in the conditions of the “global village” is justified, providing a framework to harmonize technical progress with the spiritual self-development of the individual. It has been established that the upheaval of 1989 caused an epistemological rupture, necessitating a departure from socialist doctrine in favor of methodological pluralism. S. Wołoszyn substantiated the transition to “open” pedagogy, while B. Suchodolski defined the situation as a “loss of a stable foothold”, which led to a radical reconstruction of upbringing. It is proven that Poland’s integration into the European space actualized the appeal to “absolute values” and “tragic humanism” (I. Wojnar) as means of protecting individuals from civilizational shallowing. At the turn of the millennium, cultural pedagogy transformed into an independent field that, through engagement with cultural heritage, ensures the formation of an active recipient capable of creative realization in conditions of postmodern uncertainty.

Key words: cultural pedagogy, systemic transformation, European integration, axiology, open pedagogy, identity, cultural values, upbringing.

Дата першого надходження статті до видання: 28.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.04.2026